

วารสาร
ประวัติศาสตร์
ธรรมศาสตร์

THE THAMMASAT
**JOURNAL
OF
HISTORY**

บทปริทัศน์หนังสือ “การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์”

กำพล จำปาพันธ์
Kampol Champapan

อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา
E-mail: kampol2551@gmail.com

ปกหนังสือ “การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์”

ผู้เขียน: นิธิ เชื้อวชิรวงค์

สำนักพิมพ์: มติชน

ปีที่ตีพิมพ์: 2549 (พิมพ์ครั้งที่ 7)

จำนวนหน้า: 102 หน้า

ISBN: 9789740213130

ในจำนวนผลงานหลากหลายของนิธิ เอียวศรีวงศ์ นักประวัติศาสตร์คนสำคัญของไทย กล่าวได้ว่าเล่มเล็กๆ ที่ชื่อ “การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์” นับเป็นเล่มที่ทรงอิทธิพลในวงวิชาการเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สมัยอยุธยา จัดอยู่ในเล่มที่ผู้สนใจศึกษาเรื่องราวของกรุงศรีอยุธยา โดยเฉพาะในด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ การค้า และความสัมพันธ์กับต่างประเทศ จำเป็นต้องอ่านและทำความเข้าใจเพื่อเป็นฐานก่อนจะศึกษาในเรื่องที่เฉพาะเจาะจงไปไกลกว่าทั้งสามด้านดังกล่าว

“การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์” เดิมเป็นเอกสารที่นิธิ เอียวศรีวงศ์ (ลำดับต่อไปขออนุญาตเรียกสั้นๆ ว่า “นิธิ”) จัดทำขึ้นเพื่อประกอบการประชุมสัมมนาหัวข้อประวัติศาสตร์เมืองลพบุรี เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. 2522 หลังจากนั้นถึง พ.ศ. 2537 จึงได้รับการตีพิมพ์อีกครั้งโดยสำนักพิมพ์มติชน เรื่อยมาจนถึง พ.ศ. 2549 ก็ได้พิมพ์อีก รวมจำนวนครั้งที่พิมพ์ถึง พ.ศ. 2549 ก็เป็น 7 ครั้งในรอบสองทศวรรษ เป็นปรากฏการณ์ที่ไม่ค่อยเกิดเท่าไรนักสำหรับหนังสือวิชาการในไทย

ทั้งนี้สืบเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมการเมืองไทยที่มีการรัฐประหารตั้งแต่ พ.ศ. 2549 เป็นจุดเลี้ยวระหว่างรอยต่อสำคัญของประวัติศาสตร์การเมืองไทยร่วมสมัย เป็นผลทำให้คนในสังคมให้ความสนใจกับเรื่องในประวัติศาสตร์ที่มีเรื่องราวคล้ายคลึงกัน นั่นคือเรื่องการ

¹ ในที่นี้ผู้เขียนใช้ฉบับพิมพ์ล่าสุดคือ นิธิ เอียวศรีวงศ์, การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์, พิมพ์ครั้งที่ 7 (กรุงเทพฯ: มติชน, 2549).

เปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในปลายรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ คำถามร่วมสมัยก็คือว่า เกิดอะไรขึ้นกับยุคสมัยที่ถือกันว่าเป็น “ยุคทองของกรุงศรีอยุธยา” (The Golden Age of Ayutthaya)

เหตุโดยยุคสมัยดังกล่าวจึงไม่มีผลต่อเสถียรภาพของรัฐบาลในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ราชวงศ์ปราสาททองกลับสิ้นสุดลงในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ นโยบายทางการค้าและการต่างประเทศที่คนในยุคหลังยกย่องถึงความสำเร็จครั้งสำคัญในประวัติศาสตร์สมัยอยุธยานั้นถูกแทนที่ด้วยอีกนโยบายที่ต่างกันเกือบสิ้นเชิง ทายาทของสมเด็จพระนารายณ์หายไปไหน มีชะตากรรมอย่างไรในปลายรัชกาล เหตุใดจึงไม่ได้รับการยกย่อง คำถามในลักษณะข้างต้นล้วนบ่งบอกว่าอาจมีสิ่งผิดปกติเกิดขึ้นในปลายรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ทั้งสิ้น

ทั้งหมดทั้งมวลดูเหมือนจะขมวดประเด็นคำอธิบายรวมศูนย์มาที่เหตุการณ์ทางการเมืองในปลายรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ที่บันทึกของชาวยุโรปกล่าวขานกันในนาม “การปฏิวัติ ค.ศ. 1688” (1688 Revolution in Siam)² ซึ่งชวนให้นึกถึงการปฏิวัติอันรุ่งโรจน์ (The Glorious Revolution) ที่เกิดในเกาะอังกฤษปีเดียวกัน นั่นเพราะชาวตะวันตกต่างมองว่าการเปลี่ยนแปลงในสยามเมื่อปีดังกล่าว มองเหตุการณ์ทั้งสองโดยเปรียบเทียบกันในแง่ที่เฉียบๆ เหมือนต่างเป็นเหตุการณ์ยึดอำนาจกษัตริย์โดยขุนนาง³

² E.W. Hutchinson, *1688 Revolution in Siam* (Hong Kong: Hong Kong University Press, 1968); F. H. Turpin, *History of the Kingdom of Siam and of the revolutions that have caused the overthrow of the empire, up to A.D. 1770* Translated from the original French by B. O. Cartwright (Bangkok: Printed at the American Presbyterian Mission Press, 1908).

³ กรมศิลปากร, *ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 36 เรื่องจดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาตั้งกรุงศรีอยุธยาจนถึงต้นแผ่นดินพระเพทราชา*

แต่หากมองในระบบคิดมุมมองแบบพระราชพงศาวดาร ก็จะมี
 นิยามปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ว่า “การปราบดาภิเษก” หรือ “ยึด
 อำนาจอ” “ยึดแผ่นดิน” หรือที่ศัพท์ทางรัฐศาสตร์สมัยใหม่เรียกว่า
 “รัฐประหาร” (Coup d'état) นั่นเอง ขณะที่ความสนใจในเรื่องนี้เมื่อครั้ง
 แรกเริ่มสมัยที่นิธินำเสนอเมื่อต้นทศวรรษ 2520 นั้น มักนำมาซึ่งการ
 เปรียบเทียบระหว่างสมเด็จพระนารายณ์กับพระบาทสมเด็จพระ
 จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยนัย ต่างกันตรงที่พระองค์แรกไม่ประสบผล
 สำเร็จอย่างไม้อาจเทียบได้กับอีกพระองค์ด้วยเงื่อนไขที่ต่างกัน การเอา
 คนในเงื่อนไขยุคสมัยหนึ่ง มาเป็นมาตรฐานสำหรับอีกเงื่อนไขยุคสมัย
 หนึ่งเป็นเรื่องที่ไม่อาจกระทำได้สำหรับงานวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์

ทั้งๆ ที่สิ่งที่สมเด็จพระนารายณ์และกลุ่มขุนนางต่างชาติฝ่าย
 พระองค์ประพฤติดิปฏิบัติกันนั้น ก็เป็นแนวโน้มสำคัญของกรุงศรีอยุธยา
 อยู่ก่อนแล้ว นโยบายนิยมตะวันตกนั้นเกิดกับชนชั้นนำอยุธยาอยู่ก่อน
 เป็นระยะเวลาานตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น นับแต่ที่โปรตุเกสเข้ามา
 ติดต่อสร้างสัมพันธ์ไมตรีและแลกเปลี่ยนวิทยาการมาตั้งแต่สมัยรัชกาล
 สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 และได้มีการก่อตั้งค่ายชุมชนบ้านโปรตุเกส
 ขึ้นมาตั้งแต่ในรัชสมัยสมเด็จพระไชยราชา ตามมาด้วยการเข้ามาของ
 ชาวสเปน ฮอลันดา (เนเธอร์แลนด์) ในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวร อังกฤษ
 ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม แล้วนโยบายจึงเพิ่งเกิดมีเรื่องใหญ่โต
 ขึ้นในช่วงรอยต่อระหว่างสมัยอยุธยาตอนกลางกับตอนปลาย

เมื่อมองย้อนรอยกลับไปยังข้อเสนอของนักวิชาการก่อนหน้านี้
 ที่มีต่อเหตุการณ์สมัยปลายสมเด็จพระนารายณ์ จะพบความแตกต่าง

(พระนคร: โรงพิมพ์กระทรวงมหาดไทย, 2510); กรมศิลปากร, *ประชุมพงศาวดาร
 ภาคที่ 76 เรื่องจดหมายเหตุของโยส เซาเติน พ่อค้าชาวฮอลันดาผู้เข้ามากรุง
 ศรีอยุธยา ในรัชสมัยพระเจ้าทรงธรรมและพระเจ้าปราสาททอง* (กรุงเทพฯ: ครุสภา,
 2513).

ระหว่างแนวทางการวิเคราะห์ของนิธิ และแบบก่อนหน้าโดยนักวิชาการท่านอื่น ซึ่งส่วนหนึ่งอยู่ในไลน์ความเชี่ยวชาญทางด้านรัฐศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ดังนั้น จึงมุ่งเน้นอธิบายปรากฏการณ์ความเปลี่ยนแปลงในยุคสมัยดังกล่าว ผ่านสิ่งที่นิธินิยามในภายหลังว่า “ปัจจัยภายนอก” ซึ่งในที่นี้ก็คือสาเหตุปัจจัยความเปลี่ยนแปลงที่มาจากการเมืองระหว่างประเทศ แต่แนวทางของนิธิ จะมุ่งเน้นอธิบายในลักษณะตรงกันข้าม คือมุ่งเน้น “ปัจจัยภายใน” ในที่นี้คือ สภาพการเมืองภายในของชนชั้นนำอยุธยา ที่ดำเนินมาจนถึงจุดแตกหักในปลายรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์

นั่นคือสำหรับนิธิแล้ว ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในอยุธยาและลพบุรีเมื่อ พ.ศ. 2231 (ค.ศ. 1688) มีรากฐานความขัดแย้งมาเป็นเวลานานก่อนหน้านี้แล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์กับขุนนาง มิได้เป็นมาอย่างสงบราบเรียบ ขุนนางแม้เป็นกลุ่มชนชั้นนำที่จัดว่ามีสถานภาพสูงส่ง ได้รับการยอมรับจากคนในสังคมค่อนข้างมาก ที่สำคัญยังได้รับสิทธิพิเศษต่างๆ มากมาย โดยเฉพาะการควบคุมกำลังคนในรูปมูลนาย แต่ขุนนางก็ถูกควบคุมเข้มงวดจากกษัตริย์ ขุนนางอุษาคเนย์แตกต่างจากขุนนางในวัฒนธรรมยุโรป ตรงที่ไม่สามารถสืบทอดอำนาจผ่านทางสายเลือดได้โดยอัตโนมัติ

กษัตริย์สยามทรงไว้ซึ่งอำนาจอธิปไตยที่จะแต่งตั้งบุคคลเข้าเป็นขุนนางตามความรู้ความสามารถ ดังนั้น หากขุนนางใดปรารถนาให้บุตรได้เป็นผู้สืบทอดอำนาจและตำแหน่งยศถาบรรดาศักดิ์ของตน ก็ต้องแบ่งเวลาส่วนหนึ่งมาสอนถ่ายทอดความรู้ของตนให้แก่บุตร โดยไม่เป็นหลักประกันว่าพระเจ้าแผ่นดินจะทรงอนุญาตให้บุตรคนดังกล่าวได้สืบทอดบิดาแต่อย่างใด ขุนนางสยามในระยะแรกเริ่มจึงไม่มีอำนาจต่อรองเหมือนอย่างขุนนางยุโรปในระบบฟิวดัลลิสต์มี ถึงแม้จะเป็นวิธีการ

ควบคุมขุนนางที่ได้ผล แต่ก็ทำให้บังเกิดความไร้เสถียรภาพแก่การเมือง การปกครองทั้งระบบได้เช่นกัน⁴ ระบบดังกล่าวนี้เช่นเดียวกับนักวิชาการ ยุคเดียวกัน นิธิในงานชิ้นนี้ยังนิยามเรียกว่า “ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์” (Absolute Monarchy) ภายหลังได้ปรับปรุงใหม่ในงานชิ้นอื่นว่าสมบูรณาญาสิทธิราชย์เพิ่งมีในสมัยรัชกาลที่ 5⁵ ก่อนหน้านั้นพระราชอำนาจถูกตรวจสอบและคานได้โดยกลุ่มขุนนางและคณะสงฆ์ตามขนบวัฒนธรรม จึงไม่มีอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาดเหมือนอย่างที่เราเคยเข้าใจแต่อย่างใด

ขุนนางฝ่ายกลาโหมมีบทบาทมากขึ้นภายหลังการปฏิรูปในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวร ที่ทรงนิยมแต่งตั้งเจ้าเมืองจากกลุ่มขุนนางซึ่งก่อนหน้านั้นตำแหน่งดังกล่าวมักแต่งตั้งจากบุคคลชั้นที่เป็น “เจ้า” ทั้งนี้เพราะราชวงศ์สุโขทัยเข้ามาปกครองราชอาณาจักร โดยไม่มีพื้นฐานทางเครือญาติเหมือนอย่างราชวงศ์สุพรรณภูมิ การแต่งตั้งขุนนางจากกลุ่มคนที่ไว้วางใจได้ ทำให้ราชวงศ์สุโขทัยมีเสถียรภาพในระบบราชการในระยะแรก กระทั่งชัยชนะที่มีต่อศึกพม่าในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรเอง ก็เป็นผลมาจากความเข้มแข็งของระบบราชการที่ปฏิรูปใหม่นี้ ขุนนางใหม่ที่มีศักดิ์เทียบเทียมเจ้า ย่อมกระตือรือร้นและจงรักภักดีต่อราชวงศ์ใหม่ที่เข้ามาปกครองอยุธยาหลังเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 1 พ.ศ. 2112

⁴ ดูงานที่อภิปรายบทบาทขุนนางสมัยอยุธยาอย่างละเอียดใน มานพ ถาวรพัฒน์สกุล, *ขุนนางอยุธยา*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546).

⁵ ตัวอย่างงานดังกล่าวเช่น นิธิ เอียวศรีวงศ์, “ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของไทย.” ใน *ชาติไทย, เมืองไทย, แบบเรียนและอนุสาวรีย์: ว่าด้วยรัฐและรูปการจิตสำนึก* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2538).

แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อยามสงบปราศจากศัตรูภายนอก ระบบนี้กลับก่อปัญหาให้กับราชวงศ์สุโขทัย ในที่สุดขุนนางที่มีอำนาจมากก็ปราบดาภิเษก ผลัดเปลี่ยนจากราชวงศ์สุโขทัยเป็นราชวงศ์ปราสาททอง สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงมีพื้นฐานเติบโตในวงราชการมาจากขุนนาง แต่เมื่อขึ้นครองราชย์ พระองค์ก็จำกัดบทบาทขุนนาง หลายคนมองในแง่จิตวิทยาการเมืองว่าเป็นเพราะทรงหวั่นเกรงว่าจะมีขุนนางบางคนริอ่านสวมรอยเดียวกับพระองค์ อย่างไรก็ตามการควบคุมกลุ่มขุนนางให้ได้เบ็ดเสร็จเด็ดขาด จัดเป็นศิลปะการปกครองของกษัตริย์กรุงศรีอยุธยาอยู่ในยุคสมัยอื่นๆ ด้วยเช่นกัน

เอกสารต่างชาติไม่ว่าจะเป็นบันทึกฮอลันดา⁶ หรือเอกสารฝรั่งเศส⁷ กล่าวไว้ตรงกันว่า ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททองนั้น พระองค์ห้ามไม่ให้ขุนนางไปมาหาสู่กัน หรือประชุมพูดคุยกันเฉพาะกลุ่มโปรดให้เรียกเข้าเฝ้าอยู่ตลอดเวลา ขุนนางระดับสูงอย่าง “ออกญา” หรือ “เจ้าพระยา” ถูกควบคุมตรวจสอบพฤติกรรมอย่างเข้มงวด ซึ่งทำให้ขุนนางระดับรองลงมาอย่างชั้น “ออกพระ” มีบทบาทแทนที่ระดับ “ออกญา” เพราะมีอิสรภาพและอำนาจที่เกิดจากการทำงานใกล้ชิดกำลังคนในสังกัดของตนได้มากกว่า และ “ออกพระ” ในชั้นหลังก็จึงไม่ปรารถนาจะเลื่อนขึ้นเป็น “พระยา” และหรือ “เจ้าพระยา” ตามลำดับต่อไป ตัวอย่างที่เด่นชัดในเวลาต่อมาคือ “ออกพระเพทราชา” ถึงจะได้

⁶ เยเรเมียส ฟาน ฟลีท (Jeremias van Vliet) ยังได้ให้รายละเอียดเหตุการณ์ไว้มากดูใน กรมศิลปากร, *รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลีท (วันวลิต)*, แปลโดย นันทา วรเนติวงศ์ (กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2546).

⁷ บันทึกของฟรังซัวส์ ตูร์แปง F. H. Turpin, *History of the Kingdom of Siam and of the revolutions that have caused the overthrow of the empire, up to A.D. 1770.*

รับยกย่องเทียบชั้นเท่า “ออกญา” อย่างไร ก็ไม่เลื่อนขึ้นไปเป็น “ออกญา” เสียเอง ข้าเมื่อถึงคราวต้องเลื่อนชั้นตามวาระ ออกพระเพทราชาก็ตัดสินใจลาราชการไปบวชอีก

ทั้งนี้การบวชของพระเพทราชาในช่วงเวลานั้น นักประวัติศาสตร์ในรุ่นหลังไม่ได้มองว่าเพราะบุคคลในประวัติศาสตร์ท่านนี้มีความปรารถนาแรงกล้าในพุทธภูมิแต่อย่างใด หากเพราะเป็นยุทธศาสตร์เพื่อการเปลี่ยนแปลงที่จะอิงอาศัยกรอบความเชื่อทางวัฒนธรรม สถานที่ที่บวชที่เป็นวัดพระยาแมน ก็เห็นได้ว่าเป็นประโยชน์ต่อพระเพทราชาอย่างมาก เมื่อคิดอ่านทำการปฏิวัติยึดอำนาจ วัดนี้มีที่ตั้งอยู่ที่ริมคลองสระบัว ทิศเหนือของเกาะเมืองอยุธยา มีชื่อเรื่องความสงบเงียบสำหรับผู้ต้องการปลีกวิเวก แต่วัดและคลองในย่านนี้มีทางเชื่อมคมนาคมโบราณที่ไปถึงเมืองสุพรรณบุรีและลพบุรีได้อย่างรวดเร็ว ไม่แปลกที่เมื่อถึง พ.ศ. 2231 (ค.ศ. 1688) ออกพระเพทราชาสามารถระดมคนจากบ้านพลูหลวง แขวงเมืองสุพรรณบุรี อันเป็นบ้านเกิดของตน ไปบุกยึดพระราชวังกรุงละโว้ (พระนารายณ์ราชนิเวศน์ ลพบุรี) ได้ทันทั่วทั้งที่

ขณะที่ในกลุ่มขุนนางเองก็มีได้มีเอกภาพ นอกจากแบ่งชั้นตามลำดับยศศักดิ์แล้ว ขุนนางอยุธยายังแบ่งอย่างกว้างๆ ออกเป็นขุนนางไทย-จีน กับขุนนางนานาชาติ เช่น ญี่ปุ่น เปอร์เซีย มัวร์ ยุโรป ซึ่งนิธิเรียกว่า “ขุนนางชำนาญการ” (ชำนาญการ) เพราะเป็นกลุ่มขุนนางที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เช่น เป็นช่างฝีมือ เป็นพ่อค้า ทหาร รับจ้าง แพทย์ ฯลฯ ไม่เหมือนขุนนางไทยเชื้อสายจีน ที่มุ่งเน้นความสามารถบุคคลในลักษณะพหุสูต (รู้ทุกเรื่องเก่งทุกอย่าง/จึงไม่ได้เรื่องจริงๆ ลักอย่าง) ความโปรดปรานของพระเจ้าแผ่นดินที่มีต่อขุนนางนานาชาติ ส่วนหนึ่งเป็นความโปรดปรานที่สืบเนื่องมาจากประเด็นเรื่องความรู้ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านที่กลุ่มขุนนางดังกล่าวมี เพราะ

พระเจ้าแผ่นดินในฐานะผู้นำรัฐบาลย่อมปรารถนาความสำเร็จจุลวงมีประสิทธิภาพของการปฏิบัติราชการ

ความโปรดปรานต่อขุนนางต่างชาติในลักษณะดังกล่าว ก็เป็นความสนพระทัยส่วนพระองค์ของสมเด็จพระนารายณ์มาแต่ครั้งยังทรงพระเยาว์ หลักฐานหลายชิ้นระบุถึงการมีพระสหายเป็นชาวต่างชาติ โปรดคบหาและแลกเปลี่ยนความรู้กับชาวต่างชาติ ไม่ว่าจะเป็นฮอลันดา ฝรั่งเศส อังกฤษ โปรตุเกส เปอร์เซีย มัวร์ ญี่ปุ่น และจีน เป็นต้น การได้มาซึ่งพระราชอำนาจของพระองค์ก็เกี่ยวข้องกับการสนับสนุนของชุมชนต่างชาติในอยุธยา จึงไม่เป็นที่น่าประหลาดใจแต่อย่างใด เมื่อขึ้นครองราชย์ก็โปรดแต่งตั้งขุนนางจากชาวต่างชาติ จนถึงระดับสูงอย่าง อัครมหาเสนาบดีเช่น “ออกญาวิไชยเยนทร์” (คอนสแตนติน ฟอลคอน) นักแสงโชคชาวกรีกที่เคยทำงานให้กับบริษัทการค้าของอังกฤษ ฟอลคอนได้แสดงให้เห็นว่าเขาเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเหมาะสมกับตำแหน่ง จนเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัย^๘

จุดอ่อนของฟอลคอน แท้จริงมีสาเหตุมาจากการที่ชาติตะวันตก แม้จะเข้ามาติดต่อกับอยุธยามานานแล้ว แต่กลับไม่เป็นที่ยอมรับให้เป็นส่วนหนึ่งของสังคมอยุธยา ต่างกับชาวจีน มอญ ลาว เขมร และแขก เปอร์เซียที่เข้ามาก่อนหน้านี้ โดยเฉพาะชาวจีนซึ่งเกือบจะเป็นกลุ่มเดียวกับคนไทย แถมยังได้รับอภิสิทธิ์ต่างๆ เช่น การไม่ถูกสักเลขเป็นไพร่ จึงเดินทางค้าขายได้ทั่วราชอาณาจักร เป็นที่มาของความมั่งคั่งรุ่งเรืองในสยาม

^๘ ดูประวัติความเป็นมา การก้าวสู่อำนาจและจุดจบของฟอลคอน ใน โคลด เดอ แบส, *บันทึกความทรงจำของบาทหลวงเดอ แบส เกี่ยวกับชีวิตและมรณกรรมของก๊องสตันซ์ ฟอลคอน*, แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร (นนทบุรี: ศรีปัญญา, 2550).

แม้การมีอัครมหาเสนาบดีเป็นชาวชาติตะวันตก จะเป็นประโยชน์แก่รัฐบาลสมเด็จพระนารายณ์เป็นอย่างมาก เมื่อการค้าและการติดต่อกับฝั่งตะวันตกเจริญรุ่งเรืองถึงขีดสุด แต่การขึ้นสู่ตำแหน่งระดับสูงของฟอลคอน นอกจากเกิดจากความอัจฉริยภาพ ยังตกเป็นเป้าโจมตีได้ง่าย เมื่อฝ่ายตรงข้ามคิดอ่านกระทำรัฐประหารปราบดาภิเษก สมเด็จพระนารายณ์ทรงมีสถานะสูงส่งตามวัฒนธรรมความเชื่อ ทำให้ศัตรูแม้ไม่พอใจอย่างมากกับนโยบายการค้าของพระองค์ ก็ไม่กล้าเล่นงานพระองค์โดยเปิดเผย แต่สังคมไทยมีวิธีการอย่างการก่อเรื่องซุบซิบินทาสร้างข่าวลือ เช่น หว่านพระองค์เปลี่ยนศาสนาไปเป็นคริสต์บ้าง เป็นอิสลามบ้าง

แต่เข้าใจว่าประเด็นนี้ไม่เป็นผลโดยตรงต่อสมเด็จพระนารายณ์เท่าไรนัก เมื่อทรงแสดงองค์ผ่านพระราชพิธีเครื่องครัด ปราบกฎแก่ชาวเมืองและชาวต่างชาติ ฟอลคอนจึงตกเป็นเป้าที่ง่ายกว่ามาก และฟอลคอนก็ถูกทำให้กลายเป็นผู้ที่ต้องรับผิดชอบต่อความไม่พอใจทั้งหลายที่เกิดขึ้น กระทั่งเรื่องที่ยังไม่เกิดหรือไม่น่าเป็นไปได้ เช่น ข่าวลือเรื่องกองทหารฝรั่งเศสที่ป้อมบางกอก เข้ามาเพื่อจะยึดครองสยาม ทั้งที่มีประกาศชัดแจ้งว่าเขาเหล่านั้นมาเพื่อเป็นราชวงศ์ในสมเด็จพระนารายณ์บันทึกของนายพลผู้คุมกองทหารฝรั่งเศสดังกล่าว⁹ ยืนยันเจตนาจริงเช่นนั้น ว่าเข้ามาเพื่อพิทักษ์รักษาและค้าจุนราชบัลลังก์สมเด็จพระนารายณ์ แต่ข่าวลือที่ถูกก่อหวอดแพร่กระจายไป ภาพลักษณ์ที่ลบและดูแย่งแก้้อัครมหาเสนาบดีผู้ทำคุณแก่แผ่นดินสยามอย่างใหญ่หลวงคนหนึ่งไปได้อย่างเหลือเชื่อ

การใช้ประเด็นเรื่องการคุกคามของต่างชาติ มาสร้างสิทธิธรรมแก่ตนเอง ทำให้พระเพทราชากับหลวงสรศักดิ์ ดูเป็นนักชาตินิยมขึ้นมา

⁹ นายพลเดส์ฟาจ, ซิงบัลลังก์พระนารายณ์, แปลโดย ปรีดี พิศุมวิโรถิ (กรุงเทพฯ: มติชน, 2552).

ทันใด แต่ดังที่เราทราบ แนวคิดเรื่องรัฐชาติยังไม่เกิดในสมัยนั้น หากแต่นโยบายการค้าที่พระเพทราชานำมาใช้นั้นมีอะไรที่คล้ายคลึงกับนโยบายที่โชกุนโตกูงะวะกระทำที่ญี่ปุ่น แม้พระเพทราชาจะไม่ถึงกับปิดประเทศแบบญี่ปุ่น ก็มีการผลักดันชาวฝรั่งเศสออกจากสยาม เปลี่ยนนโยบายการค้าที่เน้นฝั่งตะวันตกมาเป็นฝั่งตะวันออก ยุคสมัยของพระเพทราชาจึงเป็นยุคเริ่มต้นที่สยามกลับมาติดต่อสัมพันธ์กับจีน ส่งผลต่อการกลับมาเฟื่องฟูของบทบาทชาวจีนในสยามต่อเนื่องมาจนถึงต้นรัตนโกสินทร์ด้วย

ส่วนพ่อค้าฮอลันดาถึงจะเป็นชาติตะวันตก แต่ได้รับยกเว้นไม่ถูกต้องด้าน เนื่องจากฮอลันดาอยู่ฝ่ายสนับสนุนกลุ่มพระเพทราชาตั้งแต่ต้น อีกทั้งสถานะของฮอลันดาในอยุธยาสมัยสมเด็จพระนารายณ์ก็ดูอ่อนแอจนกระทั่งกับราชสำนักบ่อยครั้ง โดยเฉพาะความขัดแย้งในเรื่องผลประโยชน์การค้าที่ญี่ปุ่นหลังปิดประเทศ เนื่องจากสมเด็จพระนารายณ์ได้ส่งเรือจีนไปติดต่อค้าขายกับญี่ปุ่น ซึ่งตามกฎหมายที่ญี่ปุ่นประกาศไว้ จะอนุญาตให้เฉพาะชาวจีนกับฮอลันดาเท่านั้นที่สามารถติดต่อค้าขายกับญี่ปุ่นได้ที่เมืองท่านางะซะซากิ ฮอลันดาจึงวางตนเป็นตัวแทนการค้าระหว่างเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับญี่ปุ่น เมื่ออยุธยาสามารถค้าขายกับญี่ปุ่นได้โดยวิธีใช้ลูกเรือจีน ทำให้ฮอลันดาไม่พอใจถึงกับประกาศสงครามและส่งเรือรบมาปิดปากแม่น้ำเจ้าพระยา¹⁰

บันทึกฮอลันดาอ้างว่าใน ค.ศ. 1688 ได้ส่งเรือรบมาปิดปากอ่าวช่วยสนับสนุนการรัฐประหารของพระเพทราชา ป้องกันไม่ให้ฝรั่งเศสซึ่งเป็นศัตรูทั้งของฝ่ายพระเพทราชาและฮอลันดาในขณะนั้น หลบหนีออก

¹⁰ ร็วรัต ฅ บ่อมเพชร, “กรณีฮอลันดาปิดอ่าวไทย ค.ศ. 1663-1664 (พ.ศ. 2206-2207),” ใน *ปัญหาในประวัติศาสตร์ไทย* 2, 1 (ธันวาคม 2529-สิงหาคม 2530): 85-91.

นอกราชอาณาจักร รัฐประหารของพระเพทราชานำเอาองคาพยพของสยามหลายส่วนมาเคลื่อนไหวทางการเมืองอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคณะสงฆ์และไพร่ราษฎร (จากบ้านพลูหลวง) นั้นเพราะนโยบายในรัฐบาลสมเด็จพระนารายณ์มีลักษณะสอดคล้องเป็นแนวโน้มของกรุงศรีอยุธยาแต่เดิม และรัฐบาลสมเด็จพระนารายณ์ก็มีเครือข่ายการค้าระดับนานาชาติ แต่ก็มีใช้สิ่งผิดแปลกไปไกลจนคนในสังคมตามไม่ทันแต่อย่างใด

คณะสงฆ์มีความไม่พอใจนโยบายที่ให้ความสำคัญกับชาวต่างชาติ ซึ่งถูกมองเป็น “พวกนอกศาสนา” เรื่องซุบซิบนิพนธ์ว่าสมเด็จพระนารายณ์ทรงเปลี่ยนศาสนาที่พิสูจน์แล้วว่าไม่เป็นความจริง ยังเป็นเรื่องที่ปลุกปั่นคนในวงการพุทธศาสนา ประกอบกับในท่ามกลางอิทธิพลของชาวคริสต์ที่มีต่อราชสำนัก ออกพระเพทราชาแสดงตัวเป็นขุนนางผู้เลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า โดยการลาราชการมาบวชอยู่วัดพระยาแมน อีกทั้งออกพระเพทราชายังสนิทสนมกับสังฆราชแห่งเมืองลพบุรี นิธิเขียนถึงบทบาทพระสงฆ์กลุ่มสนับสนุนพระเพทราชาว่า เป็นผู้ชักชวนหรือปลุกกระดมมวลชนให้ลุกฮือต่อต้านฟอลคอน โดยกล่าวหาว่าฟอลคอนควบคุมสมเด็จพระนารายณ์ ไพร่ที่ยังจงรักภักดีจึงเข้าร่วมก่อการกับพระเพทราชาเป็นอันมาก

เมื่อพิจารณาบริบทการนำเสนองานชิ้นนี้ จะพบว่าช่วงปีนั้น (ทศวรรษ 2520) ยังเป็นปีที่สังคมไทยยังมีสงครามสู้รบในชนบท ระหว่างพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) กับกำลังฝ่ายรัฐบาล จึงเหมือนนิธิซ่อนนัยยะหรือสร้างความเป็นปริศนา (แล้วแต่จะนิยาม) บทบาทระหว่างพระสงฆ์ฝ่ายพระเพทราชากับนักปฏิวัติมวลชนของ พคท.

ดูเหมือนนิธิจะใจที่ใช้คำเรียก “ประชาชน” ต่อชาวบ้านพลูหลวงที่มาช่วยพระเพทราชายึดพระราชวังที่ลพบุรี เมื่อรวมกับพระสงฆ์และ

กลุ่มขุนนางฝ่ายหลวงสรรค์ดี เกิดเป็น 3 ประสาน คือ “แนวร่วมพระสงฆ์-ขุนนาง-ประชาชน” คล้ายกับแนวคิด 3 ประสานของขบวนการฝ่ายซ้าย ที่เป็น “แนวร่วมนักศึกษา-กรรมกร-ชาวนา” นั่นคือนิธิได้ใช้ศัพท์ภาษาทางการเมืองในสมัย 14 ตุลาคม 2514 มาอธิบายเหตุการณ์ในอดีต และนิยามเรียกรัฐประหาร พ.ศ. 2231 (ค.ศ. 1688) ว่า “การปฏิวัติของพระเพทราชา” สุดท้ายเมื่อพระเพทราชาได้รับชัยชนะ เข้าสู่พระบรมมหาราชวังและผ่านพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระเพทราชาก็ทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่ตามธรรมเนียมของกรุงศรีอยุธยา ดังที่นิธิสรุปไว้ในตอนท้ายดังนี้

“เมื่อทรงได้อำนาจแล้วก็ได้ทรงเปลี่ยนสถานะความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันกษัตริย์และประชาชนให้ผิดแผกไปจากกษัตริย์อยุธยาองค์อื่นๆ แต่การดำเนินการทางการเมืองของพระองค์เพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจนั้น มีลักษณะที่แตกต่างไปว่าการดำเนินการทางการเมืองซึ่งเกิดขึ้นมาก่อนหน้า กล่าวคือมิใช่เพียงการทำให้รัฐประหารในพระราชวังเท่านั้นที่ทำให้ออกพระเพทราชาได้ราชสมบัติ เพราะออกพระเพทราชาหาได้มีกำลังที่พร้อมจะช่วงชิงอำนาจมาไว้ในมือตนแต่ผู้เดียวในยามวิกฤตินั้นไม่ หากเป็นเพราะความเคลื่อนไหวของประชาชนซึ่งออกพระเพทราชามีส่วนในการปลุกกระดมอยู่ด้วยนั้นต่างหาก ที่ให้โอกาสสำคัญแก่ออกพระเพทราชาในทางการเมือง การที่ประชาชนจำนวนมากเช่นนี้ได้มีส่วนร่วมในกระบวนการทางการเมืองระดับรัฐไม่เกิดขึ้นบ่อยๆ ในประวัติศาสตร์ไทย

และทำให้การชิงอำนาจกันในปลายรัชสมัยพระนารายณ์แตกต่างจากการช่วงชิงอำนาจทุกครั้งที่ได้เคยเกิดขึ้นมาแล้วในอยุธยา การยึดอำนาจของพระเพทราชาจนถึงตั้งราชวงศ์ขึ้นใหม่ มิได้หมายถึงการเปิดศักราชใหม่ของประชาชนที่จะได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจทางการเมือง เมื่อพระราชพิธีราชาภิเษกของกษัตริย์พระองค์ใหม่ได้ผ่านพ้นไปแล้ว ประตูประราชวังที่อยุธยาก็คงปิดลงซึ่งพระองค์ไว้ภายในและกันประชาชนไว้ภายนอก ดังที่เคยเป็นมาด้วยเวลานับศตวรรษ”¹¹

แน่นอนว่าการใช้ศัพท์และภาษาสมัยหลังไปเข้าใจเหตุการณ์อดีต โดยเฉพาะอดีตที่มีระยะเวลาห่างไกลจากปัจจุบันเป็นอันมากนั้น มีข้อจำกัดที่แทบไม่จำเป็นต้องอธิบายให้มากความ แต่นั่นก็นับเป็นสิ่งที่ทำให้ผลงานชิ้นนี้มีข้อเด่นอย่างมาก เมื่อเทียบกับงานชิ้นอื่นที่อธิบายเหตุการณ์เดียวกันด้วยมุมที่ต่างไปจากนิธิ เพราะถึงอย่างไรการสร้างคำอธิบายในประวัติศาสตร์ที่ปลอดพ้นจากภาษาปัจจุบันก็เป็นสิ่งที่ยากจนแทบเป็นไปไม่ได้ ในเมื่อภาระงานของนักประวัติศาสตร์ยังคงมุ่งที่การอธิบายอดีตด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการต่างๆ

เหตุที่คำอธิบายของนิธิต่อเหตุการณ์ปลายรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ยังคงได้รับความสนใจ (หากเราจะถ้อยทอดการตีพิมพ์เป็นดัชนีชี้วัด) ก็เพราะเป็นคำอธิบายที่สอดคล้องกับบริบทเหตุการณ์ในปัจจุบันของสังคมการเมืองไทยที่มีการปฏิวัติรัฐประหารเป็นหัวใจสำคัญของแต่ละช่วง ในแง่หนึ่งเท่ากับนิธิตดงภาพในประวัติศาสตร์ว่ารัฐประหาร

¹¹ นิธิ เอียวศรีวงศ์, การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์, 92.

ที่มีประชาชนมีส่วนร่วมนั้น ไม่ใช่เรื่องใหม่สำหรับการเมืองไทยแต่อย่างใด ประชาชนซึ่งถูกหลอมรวมด้วยมายาคติความเชื่อ ขาวลือ ความหวัง และความจงรักภักดี ในที่สุดประชาชนหรือไพร่ในสมัยอยุธยาที่กลุ่มพระเพทราชาชักนำให้มากระทำรัฐประหารเพื่อปกป้องสมเด็จพระนารายณ์ ก็ล้มล้างราชวงศ์ของพระองค์ลงเป็นผลสำเร็จ คือเหตุการณ์ที่เอกสารบันทึกต่างชาติสมัยอยุธยา นิยามเรียกกันว่า “การปฏิวัติสยาม ค.ศ. 1688”

บรรณานุกรม

หนังสือภาษาไทย

- เดส์ฟาจ, นายพล. *ซิงบัลลังก์พระนารายณ์* แปลโดย ปรีดี พิศภูมิวิถี.
กรุงเทพฯ: มติชน, 2552.
- ธีรวัต ฌ ป้อมเพชร. “กรณีฮอลันดาปิดอ่าวไทย ค.ศ. 1663-1664 (พ.ศ.
2206-2207).” ใน *ปัญหาในประวัติศาสตร์ไทย* 2, 1 (ธันวาคม
2529-สิงหาคม 2530).
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. *การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์*. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ:
มติชน, 2549.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. “ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของไทย.” ใน *ชาติ
ไทย, เมืองไทย, แบบเรียนและอนุสาวรีย์: ว่าด้วยรัฐและรูปการ
จิตสำนึก*. กรุงเทพฯ: มติชน, 2538.
- แบส, โคลด เดอะ. *บันทึกความทรงจำของบาทหลวงเดอะ แบส เกี่ยวกับ
กับชีวิตและมรณกรรมของก๊องส์ตังซ์ ฟอลคอน*. แปลโดย สันต์
ท. โกมลบุตร. พิมพ์ครั้งที่ 2. นนทบุรี: ศรีปัญญา, 2550.
- มานพ ถาวรวัดมนัสกุล. *ขุนนางอยุธยา*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนัก
พิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546.
- ศิลปากร, กรม. *ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 36 เรื่องจดหมายเหตุของ
คณะบาทหลวงฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาตั้งกรุงศรีอยุธยาจนถึงต้น
แผ่นดินพระเพทราชา*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กระทรวงมหาดไทย,
2510.

ศิลปากร, กรม. *ประชุมพงศาวดารภาคที่ 76 เรื่องจดหมายเหตุของ
โยส เซาเต็น พ่อค้าชาวฮอลันดาผู้เข้ามากรุงศรีอยุธยา ในรัชสมัย
พระเจ้าทรงธรรมและพระเจ้าปราสาททอง*. กรุงเทพฯ: ศุภสภา,
2513.

ศิลปากร, กรม. *รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลีต (วัน
วลิต)*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์,
2546.

หนังสือภาษาอังกฤษ

Hutchinson, E. W. *1688 Revolution in Siam*. Hong Kong: Hong Kong
University Press, 1968.

Turpin, F. H. *History of the Kingdom of Siam and of the revolutions
that have caused the overthrow of the empire, up to A.D.
1770*. Translated from the original French by B. O. Cartwright,
Bangkok: Printed at the American Presbyterian Mission Press,
1908.

